

مقدمه

این پژوهش در آمدی است بر تاریخ تاریخ‌نویسی ایرانی به زبان فارسی از تکوین آن در دوره سامانیان تا تحول آن در دوره قاجار. به عبارت دیگر مطالعه‌ای است مقدماتی درباره جریان تاریخ‌نویسی و تکوین، تداوم و تحول شیوه‌های تاریخ‌نویسی و تاریخ‌نگاری و اندیشه تاریخی تاریخ‌نویسان در ایران دوره اسلامی. می‌دانیم که تاریخ‌نویسان ایرانی در تکوین و تثبیت و شکوفایی تاریخ‌نویسی اسلامی نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای داشتند به گونه‌ای که می‌توان تاریخ‌نویسی اسلامی را مدیون تاریخ‌نویسان ایرانی دانست. این ایرانیان تاریخ‌نویس آثار خود را به عربی یا به فارسی نوشتند. آنچه در این کتاب آمده است آثار تاریخ‌نویسی ایرانی به فارسی است، با یکی دو استثنا. آثار تاریخ‌نویسی از مهم‌ترین و اصیل‌ترین منابع تاریخی هر عصر به شمار می‌روند. مطالعه آثار تاریخ‌نویسی منبع مهمی است برای دریافت روشنی از معرفت، تفکر و نگرش‌های سیاسی و اجتماعی هر عصر و زمانه‌ای. در این پژوهش با نقد و بررسی آثار برگزیده تاریخ‌نویسی هر عصر، تلاش شده است ضمن تعقیب و بررسی خط سیر تاریخ‌نویسی ایرانی در سبک، شیوه و محتوا، همچنین تأملات نظری تاریخ‌نویسان ایرانی درباره تاریخ و تاریخ‌نویسی، سبک و شیوه تاریخ‌نویسی و نیز جایگاه آثار تاریخ‌نویسی در تاریخ تاریخ‌نویسی هر دوره و کلیت تاریخ تاریخ‌نگاری در ایران نشان داده شود.

این پژوهش در پنج فصل تدوین شده است. در فصل اول، تأملات و درنگ‌های نظری تاریخ‌نویسان ایرانی درباره تاریخ و مفهوم، چیستی و موضوع آن با نگاهی به جایگاه تاریخ در طبقه‌بندی علوم در تمدن اسلامی و نیز مؤلفه‌ها و شاخص‌های تاریخ‌نویسی ایرانی بررسی شده است. در فصل دوم، تکوین تاریخ‌نویسی ایرانی به زبان فارسی و روند آن در دوران سامانیان، غزنویان و سلجوقیان با بررسی و تحلیل آثار برگزیده و مهم و تأثیرگذار هر دوره، در زمینه و ساخت فکری و فرهنگی زمانه، مورد توجه قرار گرفته شده است. فصل سوم بررسی

جریان تاریخ‌نویسی ایرانی در دوران ایلخانان و تیموریان را با تحلیل آثار تاریخ‌نویسی مهم این دو برهه مهم تاریخ ایران دربر می‌گیرد. فصل چهارم تاریخ‌نویسی ایرانی در عصر صفویان، افشاریان و زندیان تا تأسیس دولت قاجار را شامل می‌شود. در نهایت در فصل پنجم به بررسی و تحلیل جریان تاریخ‌نویسی ایرانی در دوره قاجار تا پایان دوره ناصری می‌پردازیم. دوره قاجار مهم‌ترین و متفاوت‌ترین دوره در تاریخ تاریخ‌نویسی ایرانی به شمار می‌رود.

بی‌تردید در یک کتاب نمی‌توان جریان تاریخ‌نویسی ایرانی از تکوین تا دوره قاجار را به تمام و کمال بررسی کرد. برخی آثار تاریخ‌نویسی ایرانی خود به تنهایی می‌توانند با تکنیک‌های جدید تجزیه و تحلیل متون، موضوع مستقل یک پژوهش وسیع قرار گیرند. آنچه در این کتاب آمده تنها درآمدی است بر تاریخ‌نویسی با نقد و بررسی آثار برگزیده در این زمینه؛ به خصوص که هدف آموزشی تدوین این کتاب، تحت پوشش قرار دادن بخشی از موضوعات درس مهم ولی اختیاری بررسی و شناخت منابع و مآخذ تاریخ ایران بعد از اسلام بوده است. با توجه به این که منابع تاریخ‌نویسی یکی از مهم‌ترین مراجع مورخان و محققان تاریخ است و بنا بر اطلاع در گروه تاریخ سازمان «سمت» به درستی تصمیم گرفته شده با تفکیک موضوعی این منابع و مآخذ مشمول کار مورخان درباره آثار غیر تاریخ‌نگارانه مانند آثار هنری و کتیبه‌ها و همین‌طور سکه‌ها و دیگر آثار مادی که به عنوان منابع محققان برای بازخوانی و بازسازی گذشته تاریخ ایران دوره اسلامی استفاده می‌شود، تحقیقاتی مستقل به نگارش درآید تا ادبیات تحقیقات مرجع‌شناسی تاریخ ایران تقویت شود، بنابراین اثر حاضر نیز با عنایت به چنین برنامه‌ای تألیف شده است. نگارنده بیش از همه به نقایص، ضعف‌ها و کمبودهای این کتاب آگاه و امیدوار است در چاپ‌های آینده متن مفصل و تجدیدنظر شده‌ای ارائه شود.

لازم می‌دانم در پایان از اولیای محترم سازمان «سمت»، از دکتر حسین مفتخری مدیر وقت گروه تاریخ، دکتر زهیر صیامیان گرجی دبیر علمی آن و سرکار خانم مریم فلاح شجاعی تشکر و قدردانی کنم. همچنین از دکتر جواد مرشدلو و خانم محدثه هاشمی لرسپاسگزارم که در دستیابی به چند مآخذ نگارنده را یاری کردند.

عباس قدیمی قیداری